

# De R.K. gemeenschap van De Meern (3)

door

J.H.P. Heesters

De geschiedenis van de R.K. gemeenschap in De Meern kan niet los gezien worden van de algemene- en kerkelijke historie in de Nederlanden. Immers plakaten of resolutiën uitgevaardigd door het landsbestuur of de Staten van Utrecht waren ook van toepassing op de inwoners van Oudenrijn en De Meern. Ook om de richtlijnen uitgevaardigd door de Congregatio de Propaganda Fide via de pauselijke nuntius in Brussel konden de inwoners van onze streek niet heen.

## Kerspels worden staties

Voordat in 1622 in Rome de grote missiecentrale, de Congregatio de Propaganda Fide, was opgericht, was Sasbout Vosmeer in 1592 in eerste instantie tot Vicaris-Generaal van het Aartsbisdom Utrecht benoemd. Later kreeg hij op advies van de pauselijke nuntius in Keulen de verantwoording over de gehele „Missio Hollandica”, de Hollandse Zending in de Nederlanden. Een van de gevolgen van de nieuwe situatie was dat de vroegere kerspels (= parochies) werden omgezet tot staties c.q. zendingsposten. Deze staties waren over het algemeen veel groter dan de vroegere kerspels waarvan de nieuwe indeling toen niet is vastgelegd. Dit zou in 1808 met pastoor Adolf Tellegen (1795-1818) in Vleuten tot problemen leiden. De oorzaak daarvan was dat na het stichten van een eigen statie in 1797 de katholieken in De Meern de kapel aan de Zandweg, in handen van de Hervormden, niet wilden naasten omdat ze zelf al een kerk aan de Stadsdam hadden.

Naast de nieuwe indeling in staties werd aan het einde van de zeventiende eeuw ook het gehele gebied van de Hollandse Zending bestuurlijk gereorganiseerd. De basis voor deze vernieuwing was al gelegd door Philippus Rovenius (1614-1651), de opvolger van Sasbout Vosmeer, maar het zou lang duren voordat de nieuwe kerkelijke indeling een feit was. De redenen hiervoor waren de interne moeilijkheden bij de geestelijkheid en het niet accepteren van de door Rome opgelegde missiesignatuur. Het gevolg van de nieuwe kerkelijke structuur was dat het gebied van de Hollandse Zending in Aartspriesterschappen werd ingedeeld.

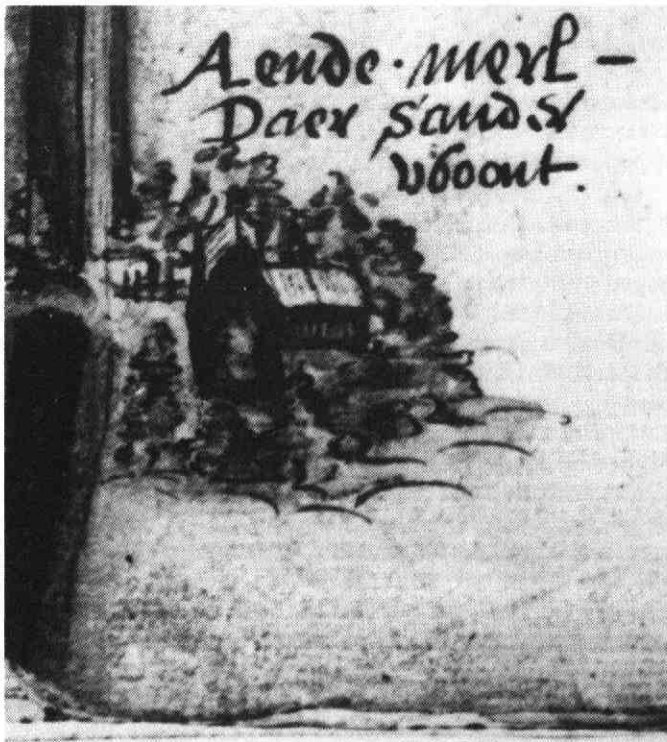
De functie van aartspriester was niet nieuw en bestond al in de vierde eeuw. In die tijd was een aartspriester de plaatsvervanger van de bisschop, hij was verbonden aan de bisschopskerk en stond aan het hoofd van een aantal geestelijken. Zijn voornaamste taak was het toezien op de liturgie en de zielzorg. Later zien we dat de aartspriester niet meer verbonden is aan de bisschopskerk en vanuit zijn eigen parochiekerk ergens op het platteland namens de bisschop toezicht houdt op de verschillende gemeenschappen in zijn ambtsgebied.

Uit deze situatie zijn na 1853 de huidige dekenaten ontstaan. Zo hoort nu de parochie van De Meern tot het dekenaat Montfoort terwijl de parochie in Vleuten ressorteert

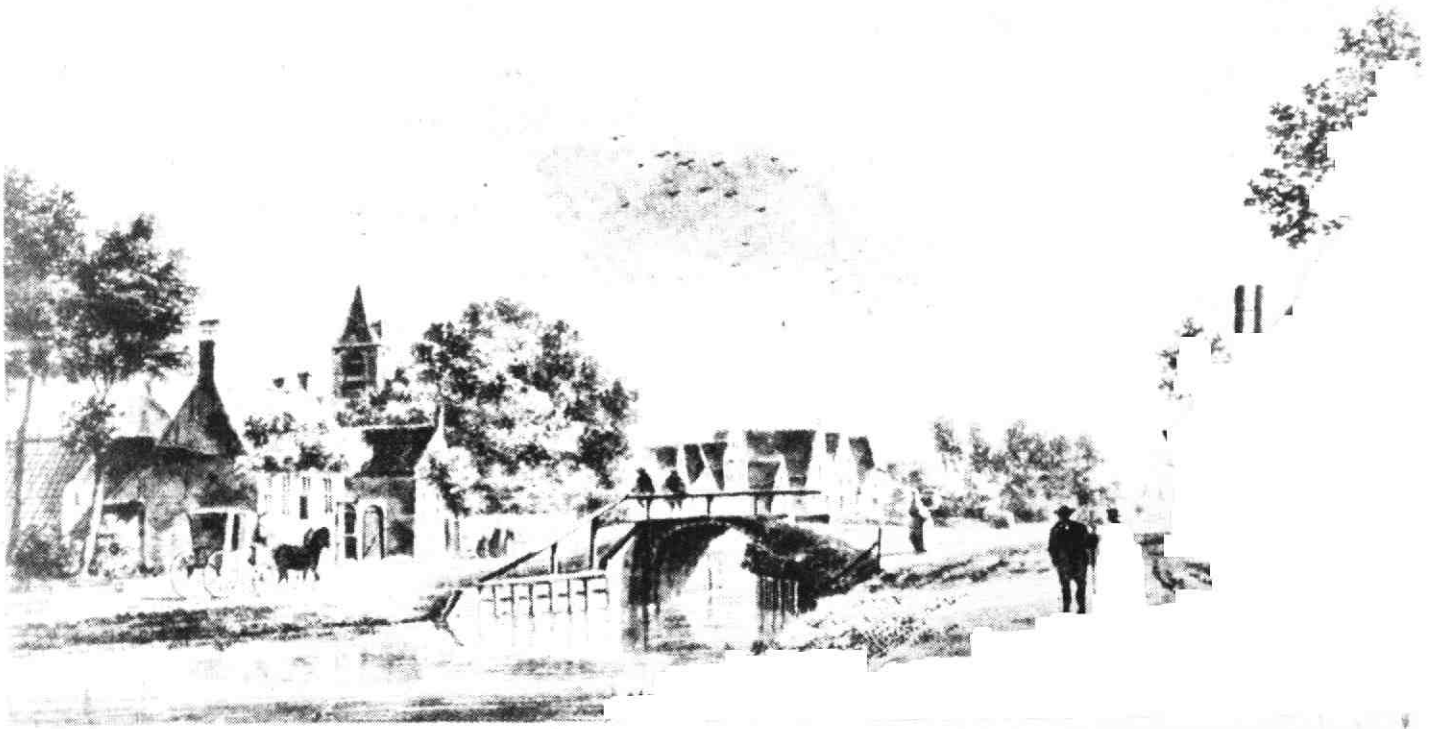
onder het dekenaat Breukelen. Tot circa de elfde eeuw heeft het ambt van aartspriester bestaan; het is daarna uit het gezichtsveld verdwenen.

## Aartspriesters in het distrikt Utrecht

Als de functie van aartspriester op het einde van de zeventiende eeuw wordt hetsteld wordt het gebied van de Hollandse Zending ingedeeld in zeventien grote en kleine aartspriesterschappen. In 1706 is dit aantal al gereduceerd



Fragment van een kaart, in 1599 gemaakt door de landmeter Jan Rutgersz. van den Bergh, in opdracht van het kapittel van St Jan. „Aen de Mere daer Sander woont”. Over de Hijcop (nu Leidse Rijn) de Meernbrug met rechts daarvan de kapel. Rijksarchief Utrecht, Topografische Atlas. Inventaris St Jan 328-5.



No. 188. Teekening d. P. J. v. Liender, 1752.

Zincografie naar een tekening van P.J. van Liender, 1752.

Links van de Meernbrug gaat de N.H. kerk (de vroegere kapel) schuil achter de bebouwing en het geboomte op de begraafplaats. Rijksarchief Utrecht, Topografische Atlas. Uit een veilingcatalogus van Huffel, 1938.

tot vijftien terwijl er later door samenvoegingen nog maar negen overblijven.

De uiteindelijke indeling van het missiegebied bestond uit de aartspriesterschappen Holland met West-Friesland en Zeeland, Utrecht, Gelderland, Twente, Salland, Friesland en Groningen. Buiten de republiek behoorden ook de aartspriesterschappen Lingen en Kleef-en-Bergh tot de Missio Hollandica.

De aartspriester in zijn diocesis oefende toezicht uit op de geestelijkheid die missionarissen worden genoemd. Tevens was hij in eerste instantie de administratieve tussenpersoon tussen de geestelijkheid en de Apostolisch Vicaris. Als in 1727 het bestuur van de Hollandse Zending rechtstreeks door de pauselijke nuntius, namens de Congregatio de Propaganda Fide, wordt overgenomen is de functie van Apostolisch Vicaris overbodig geworden. De aartspriesters zijn dan administratief en bestuurlijk rechtstreeks verantwoording verschuldigd aan de nuntius die Superior- en vanaf 1795 Vice-Superior wordt genoemd.

In de praktijk kwam het er op neer dat de aartspriester sterk afhankelijk was van de pauselijke nuntius in Brussel. Zo kon het voorkomen dat een aartspriester bepaalde bevoegdheden kreeg terwijl op een ander terrein de nuntius zelf de touwtjes stevig in handen hield.

Op bestuurlijk terrein deed de aartspriester voorstellen tot de benoeming van een pastoor in zijn distrikt. Ook gaf hij adviezen en voerde de opdrachten uit Rome via Brussel uit. Op administratief terrein bezocht de aartspriester de staties in zijn gebied en bracht daarvan verslag uit aan de nuntius in Brussel.

Uit archiefstukken blijkt dat deze taak soms te zwaar was of door ouderdom niet volledig te vervullen was. Dit blijkt uit een archiefstuk <sup>1)</sup> waarin de aartspriester van Engelen in Maarssen in 1809 aan de nuntius in Brussel om assistentie vraagt en Gerardus van Nooy, pastoor in Oudenburg, als coadjutor (= helper) krijgt toegewezen.

Naast de genoemde taken kon de aartspriester ook enkele bevoegdheden krijgen zoals het verlenen van dispensaties (= ontheffingen), het consacreran (= inwijden) van kerken of het wijden van liturgische voorwerpen. Zo heeft de aartspriester Gerardus van Nooy van de Vice-Prefect van de Congregatio de Propaganda Fide in 1812 de bevoegdheid gekregen om kelken, patenen en altaarstenen te consacreran <sup>2)</sup>.

De namen van de aartspriesters en met name die van het distrikt Utrecht zijn vanaf 1689 tot aan het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 bekend. In de archiefstukken <sup>3)</sup> worden genoemd:

Jacobus Cats	1698 - 1702
Joannes Pelt	1702 - 1704
Wilhelmus Bouwmeester	1704 - 1712
Mathaeus Laurentius Morsland	1712 - 1718
Martinus van Hees	1718 - 1731
Godefridus Ram van Schalkwijk	1731 - 1755
Nicolaus Gomez	1755 - 1757
Henricus Berendtsen	1766 - 1797
Johannes van Engelen, coadjutor	1795 - 1797
Johannes van Engelen	1797 - 1810
Gerardus van Nooy, coadjutor	1809 - 1810
Gerardus van Nooy	1810 - 1832
Gijsbertus Antonius Vermeulen	1832 - 1843
Joannes Hartman	1843 - 1853

## De Franse tijd

Ook in De Meern is de Hervorming niet onopgemerkt gebleven. De kapel aan de Zandweg wordt in 1581 aan de R.K. eredienst onttrokken.

Door plakaten en resolutiën worden de Rooms-katholieken ook in Oudenrijn en De Meern in een minder prettige situatie gemanouvreerd. Zelf had de R.K. gemeenschap niet de financiële middelen om een geestelijke te onderhouden. Daarom kwamen er priesters naar Oudenrijn en De Meern maar zij bleven voor hun eigen onderhoud in Utrecht wonen. Daar kwam bij dat de priesters niet openlijk kerkdiensten konden verzorgen.

Waarschijnlijk heeft men in die tijd wel steun gehad van de katholiek gebleven kasteelheren. In dit verband heeft de familie Zudoord, wonend op het huis Voorn, grote verdienste gehad voor de katholieken in Oudenrijn. Men neemt aan dat zij aan priesters bescherming en onderdak hebben geboden.

Rooms-katholieken gingen naar 't Hoog in Vleuten, naar Harmelen en in de Walsteegkerk, de Catharijnepoort in Utrecht ter kerke.

In deze situatie begon voor de katholieken een kentering te komen waar wel een oorlog voor nodig is geweest.

In 1793 verklaarde Frankrijk de oorlog „aan de koning van Engeland en de stadhouder van Holland” 4). Al spoedig drong het Franse leger door in Staats-Brabant maar bleef steken in Willemstad. In 1795 wisten de Fransen de Republiek te veroveren. Al spoedig kwamen nieuwe mensen in de regeringskolleges en stadhouder Willem V vluchtte in de nacht van 18 op 19 Januari naar Engeland.

Alhoewel de Bataafse Republiek onafhankelijk bleef, was zij zeer nauw met Frankrijk verbonden.

Door de bijeengeroepen Nationale Vergadering werd tot de scheiding van kerk en staat besloten. Voor de Hervormden betekende dit dat zij in de Nederlanden geen bevoorrechte positie meer hadden. Het wegvallen van de staatsdruk was echter voor de katholieken de meest voelbare verandering.

De scheiding van kerk en staat was voor enige katholieken aanleiding om, in verband met het gemis van een eigen kerkgebouw, mogelijk gebruik te mogen maken van de kapel aan de Zandweg. De procedure was echter dat men daarvoor een verzoek moest indienen bij- en toestemming moest krijgen van de Repraesentanten van den Lande van Utrecht.

## Een afgewezen verzoek

Op 17 maart 1795 schreven vier katholieken afkomstig uit „De Meren, Ouden Rhijn, Veldhuysen en Reyerscop”

een verzoek aan de Repraesentanten. De inhoud van de brief 5) luidde:

*Aan de Repraesentanten van den lande van Utrecht  
Geven met verschuldigde agting te kennen de ondergetekende Burgers als Gecommitteerden van de Dorpen De Meern, Ouden Rhijn, Veldhuysen en Reyerscop, dat in de opgemelde Dorpen zig bevinden boven de vierhonderd Ledematen van de Roomsche Catholijke Religie, en in al die onderscheidene plaatsen zig geen bedehuys of zogenaamde Kerk bevind, maar genoodzaakt zijn tot waarneming van hunnen Godsdienst door slegte wegen te begeven naar het Hoog onder den dorpe van Vleuten, waardoor vele oude lieden in de onmogelijkheid gebracht worden door de ruwe jaarsaisoenen van den Godsdienst en troost hunner zielen verstoken te blijven en gelijkerwijs op de Dorpe de Meern de Gemeente van de Praedominerende (= heersende) Godsdienst niet boven veertig ledematen bestaat, zo is onze ootmoedelijke bede, dat ons vergund en toegestaan mogte worden, om onze godsdienst in die tijden, dat geen Godsdienst door dezelve gedaan wordt te mogen verrichten en dat het de Representanten daar henen believen te dirigeren dat wij met onze Broeders de concert (= gezamenlijk) mogen handelen, dat van weerskanten geen stoornis plaats vindt.*

*'t welk doende Aan de Meeren den 17 maart 1795 was get. Nicolaas van Veen van den Ouden Rhijn  
Hendrik van Rijnsoever van Veldhuysen c.s.  
Jacobus Voorhey van de Meren  
Dirk Schuylenburg van Reyerscop.*

De brief komt op 21 Maart 1795 aan maar blijft lange tijd onbehandeld liggen. De mogelijke oorzaak hiervan kan zijn geweest dat veel bestuurders behoorden tot de Hervormde kerk en niet enthousiast waren over dit verzoek. Uiteindelijk wordt op 4 juli 1795 door de Repraesentanten een besluit genomen om het verzoek te laten onderzoeken door de „Gecommitteerden tot het Publicq onderwijs over de Provincie van Utrecht” die vervolgens een advies moesten uitbrengen.

Op Vrijdag 24 juli 1795 schrijft Hk. Wm. Peren een brief naar Dominee van Dijk en de Gereformeerde Kerkeraad in De Meern 6). In zijn brief met het bijgesloten verzoek van de vier katholieken, vermeldt hij dat binnen acht dagen een antwoord wordt verwacht.

De reactie van de Hervormden was voorspelbaar en op 30 juli wordt een antwoord geformuleerd dat dezelfde dag nog bij de Gecommitteerden tot het Publicq onderwijs over de Provincie van Utrecht wordt afgegeven.

Het verweerschrift van de Hervormden is te lang om dit integraal in dit artikel op te nemen 7). Men onderschrijft wel de vrijheid van godsdienst zoals dat door de Nationale Vergadering is vastgelegd. Men verweert zich echter op zakelijke gronden zoals de kosten die de Hervormden voor de instandhouding van de kapel hebben gemaakt. Ook vreest men dat de banken en stoelen in de kerk, die eigendom zijn van de afzonderlijke gemeenteleden, na de diensten weggehaald zullen worden omdat men niet wil dat anderen daarvan gebruik maken. Door ruimtegebrek wist men niet waar deze banken en stoelen dan opgeslagen moesten worden.

Belangrijk was ook dat men bang was dat gemeenteleden naar andere kerken zouden gaan waardoor de inkomsten daalden en de *behoefte ledematen* daar nadeel van zouden ondervinden.

Ook voorzag men grote problemen als vierhonderd katholieken van de kleine kapel gebruik moesten maken.



*De Meern komende van Utrecht*

**De Meern komende van Utrecht.**

Tekening in potlood van N. van der Monde, circa 1840.

Rijksarchief Utrecht, Topografische Atlas. Inventarisnummer 896.

Tenslotte ging men in het verweerschrift nog in op de afstand naar de R.K. kerk op 't Hoog in Vleuten en de slechte wegen. Daarover wordt in de brief vermeld 8):

*Te meer daar de Requestranten tot staving van hun verzoek niet anders weten bij te brengen, dan dat in al die onderscheidene plaatsen geen kerk voor hun gevonden werd, en zij genoodzaakt zouden zijn tot waarneming van hunne godsdienst door slegte wegen zich naar het Hoog te begeben, waardoor vele oude lieden in de ruwe Jaarsaizoenen van den Godsdienst verstoken zouden blijven, als waar bij zij wel verzwijgen, dat de wegen van sommige dier dorpen naar de Meern even slegt blijken, vele andere korter bij het Hoog en zo kort bij de stad als bij de Meern wonen, en dat voor die van den Ouden Rhijn en de Meern nog twee schuyten ten gerieve van de Roomschegezinden varen; zoals zij ook uyt het oog verliezen, dat velen Gereformeerde Gemeentens in het zelve geval zijn, en gelijk bekend is, nog op veel verder afstand van hune kerk wonen, zonder dat evenwel de Roomschegezinden daaromme aan deze ook hunnen kerk ten gebruik zullen geven, hetwelk de ondergetekenden hun ook wel willen toegeven, daar dit niet te vergen is en het zelve daartoe gene genoegzame reden kan uytmaken.*

Het zal duidelijk zijn dat het verzoek werd afgewezen. Hierdoor waren de katholieken teleurgesteld maar niet uit het veld geslagen.

Uit archiefstukken 9) blijkt dat op 28 November 1796 door de armenmeesters Dirk van der Weide en Nicolaas van Veen een Huis en verder getimmerte met een Hof en Boomgaard, bepoting en beplanting daarop Staande is gekocht. Zij hadden dit gedaan omdat zij voor de Gemeente

(= statie) van de Ouden Rhijn welke te voren kerkelijk onder Vleuten behoord had, uit hoofde van de verafgelegenheid der kerk op de Hoogt bij den Ham eene afzonderlijke kerk willen stichten.

Voor de katholieken van De Meern en Oudenrijn was daarmee de zaak afgedaan. De kapel aan de Zandweg mocht voor hen aan de Hervormden blijven maar pastoor Adolf Tellegen in Vleuten, waartoe de katholieken kerkelijk behoorden, dacht daar anders over.

**Bronnen**

- |  |         |
|--|---------|
| 1.RAU Aarts priesters Hollandse Zending                | no 1143 |
| 2.idem   | no 1145 |
| 3.idem   | boek 16 |
| 4.Elseviere repertoria                                 | pag 112 |
| 5.Jac. de Bruijn, De Hervormde Gemeente De Meern, 1977 |         |
| 6.idem   | pag 103 |
| 7.idem   | pag 104 |
| 8.idem   | pag 106 |
| 9.RAU inv. 77  | no 70   |